

ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA O'QUVCHILARDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLARNING PSIXOLOGIK YECHIMLARI

Ravshanova Diloram Usmonovna

Parkent tumanidagi 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda aholini yoshartirishga alohida ahamiyat berishmoqda. Aholisi yosh davlatlar esa, ta'limga va fuqorolarning layoqatli bo'lishlari uchun harakat qilishmoqda.

Kalit so'zlar: odam, shaxs, individuallik, yo'nalganlik, ehtiyojlar, qiziqishlar, ideallar, e'tiqodlar, faoliyat, xulqning ustuvor motivlari, imkoniyatlar.

KIRISH

Ilk o'spirinlik yoshidagi bolalar bu 15 yoshdan 17-18 yoshgacha bo'lgan akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilaridir. O'spirinlik - bu odamning fuqaro sifatida shakllanishi, uning ijtimoiy jihatdan yetilishi, o'z taqdirini o'zi hal qilishi, ijtimoiy hayotga faol ishtirok etishi davri, fuqaro va vatanparvarning ma'naviy sifatlari tarkib topadigan davrdir.

Faol ijtimoiy hayot, o'qishning yangi xarakteri (mustaqil bilim olish) yigit va qizlarda dunyoqarashning shakllanishiga, ularda mustaqillik va burch hissining tarkib topishiga, bilimning turi sohalarida ularning ijodiy qobiliyatini avj oldirishga katta ta'sir ko'rsatadi.

Rus psixologi L.I.Bojovich ilk o'spirinlik davrida shaxs motivatsion sohasining rivojlanishiga urg'u beradi: o'quvchilarning hayotda o'z o'mini va ichki pozitsiyasini aniqlashi, dunyoqarashning shakllanishi va uning bilish faoliyatiga, o'z-o'zini anglashga va axloqiy ongga ta'siri nazarda tutiladi.

Ilk o'spirinlar mustaqil hayot sohasida yaqin istiqbolga ega bo'lar ekanlar, o'zlarining hayot yo'llarini belgilab olishga, bundan buyonggi mehnat faoliyatlarining aniq istiqbollarini aniqlab olishga, o'zlarining kelgusi ixtisoslarini tanlashga intiladilar. Shu munosabat bilan kasbhunarga oid qiziqishlar tarkib topadi va yanada barqarorroq bo'lib qoladi, yigit va qizlar o'z kelajaklari haqida jiddiyoq o'ylay boshlaydilar.

Rus psixologi L. S. Vigotskiy 1920-yillardayoq ilk o'spirinlar haqida nazariyalar ko'pligini ta'kidlagan edi. Ilk o'spirinlar haqida 3 ta yirik yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Biogenetik yo'nalish;
2. Sotsiogenetik yo'nalish;
3. Psixogenetik yo'nalish.

Taraqqiyotning *biogenetik nazariyalarida* rivojlanishning biologik determinantlariga asosiy urg'u beriladi. Rivojlanish jarayonining o'zi bosqichlari universal bo'lgan yetilish sifatida talqin etiladi.

Sotsiogenetik nazariyalarda ilk o'spirinlik xususiyatlari jamiyatning tuzilishidan, ijtimoiylashuv usullaridan, boshqalar bilan o'zaro ta'sir xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Psixogenetik yo'nalish har ikkala yo'nalishning ahamiyatini kamaytirmagan holda, psixik jarayonlarning rivojlanishini birinchi o'ringa qo'yadi.

Personologik yo'nalish vakillari, jumladan E.Shprangerning ta'kidlashicha, bu davrdagi asosiy o'zgarishlar: shaxsiy "Men"ni kashf qilish, refleksiyaning o'sishi, o'zining individualligini anglash va shaxsiy xususiyatlarini e'tirof etish, hayotiy ezgu rejalarning paydo bo'lishi, o'z shaxsiy turnushini ongli holda qurishga intilish va hokazolardir. Shpranger o'spirinlikni ikki davrga bo'ladi. Birinchi davr 14-17 yoshlarda vujudga keladigan inqiroz o'spirinlarda o'zlarini kattalarning bolalarcha munosabati doirasidan qutulish tuyg'usi paydo bo'lishidan iboratdir. 17-21 yoshlilarning asosiy xususiyati ularda tengqurlaridan "ajralish" inqirozi va tanholik istagining paydo bo'lishidir. Bu holat tarixiy shart-sharoitlardan kelib chiqadi. Shpranger ilk o'spirinlarda o'z-o'zini anglash va qadriyatlar yo'nalganligiga asos solgan. Bu yo'nalishni keyinchalik K Byuler, A. Maslou va boshqalar davom ettirganlar.

Hayotiy istiqbol rejalarni qurish, kelajakka yo'nalganlik o'spirin hayotining mazmuniga aylanadi.

Ilk o'spirinlik davrida mustaqil hayot ostonasiga qadam qo'yish – taraqqiyotning muhim ijtimoiy vaziyatidir. 17 yoshdagi inqiroz jarayonida shaxsiy taraqqiyot subyekt i sifatida insonning shakllanish vazifasi hal qilinadi. Ilk o'spirinlikdan katta o'spirinlikka o'qishda kasbiy o'z-o'zini belgilash tugallanib, o'z-o'zini namoyon qilish amalga oshadi.

Ko'pdan-ko'p materiallar maktab o'quvchilarida o'zlarining kelajakdagi kasblariga qiziqishni tarbiyalashda maktab va o'qituvchilarning ma'lum darajada rol o'ynashini ko'rsatadi. Bir qancha tadqiqotlarning bergan ma'lumotlariga qaraganda, so'rab chiqilgan o'quvchilarning 40-50 % kelajakdagi kasbni tanlashga biror o'quv predmetiga boigan qiziqishlari sabab bo'lganligini aytadi. Ko'pgina o'quvchilar xalq xo'jaligi uchun zarur bo'lgan kasblarni tanlaydilar, bunga Vatanga foyda keltirish istagini sabab qilib 269 ko'rsatadilar, lekin bu kasblarni o'zlarining individual xususiyatlariga, qobiliyatlariga muvofiq keladi, deb hisoblamaydilar. Ilk o'spirinlarning ko'pchiligi kasb tanlashga motiv qilib o'z qobiliyatlarini ko'rsatadilar. Ko'p o'quvchilar esa oilaviy an'analarning mavjudligini, moddiy-maishiy ta'minlanganlik sababini, do'stlar va o'rtoqlaridan namuna olganligini motiv qilib

ko'rsatib o'tadilar. Ayrim hollarda ish joyi yoki oliy o'quv yurtining uydan yaqinligi va boshqalar motiv bo'lgan.

Ilk o'spirinlarning qiziqishlarini xarakterlaganda avvalo shuni aytish kerakki, yigit va qizlar odatda xuddi shu yoshda biror fanga, bilim tarmog'iga, faoliyat sohasiga bo'lgan o'zlarining qat'iy spetsifik qiziqishlarini belgilab oladilar. Ilk o'spirin yoshidagi bunday qiziqish shaxsning bilish-professional yo'nalishining tarkib topishiga olib keladi, yigit yoki qizning maktabni tamomlagandan keyin qanday kasb tanlashini, hayot yo'lini belgilab beradi. Ana shunday maxsus qiziqishning mavjudligi muayyan sohadagi bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirishga doimiy intilishni rag'batlantiradi: katta maktab yoshidagi o'quvchi zarur adabiyot bilan aktiv ravishda tanishib boradi, tegishli to'garaklarda bajonidil shug'ullanadi.

Ilk o'spirinlik yoshida bilishga oid qiziqishlar tobora keng, qat'iy va amaliy xarakter kasb etadi. O'quvchilarning qiziqishlari keng va xilma-xil bo'lib boradi: texnikaga, tabiyotga, ijtimoiysiyosiy masalalarga, falsafiy-axloqiy masalalarga, sportga qiziqish ortadi.

A. Jabborov rahbarligida o'tkazilgan O. U. Avlayevning tayanch-harakat a'zolari buzilgan ilk o'spirinlarning shaxs xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotini keltirish mumkin. Tadqiqot natijasida muallif quyidagilarni aniqlagan: Tayanch-harakat a'zolari buzilgan kontingentlar shaxsining motivatsiyalari mazkur yoshdagi sog'lom tengdoshlari singari bir xildagi munosabatni namoyon qilganiga qaramay ularning imkoniyatlari shaxslilik pozitsiyasidan cheklanib qoladi. Ichki motiv, bilish motivi, musobaqalashuv motivlaridagi natijalar nisbiy ma'noda tenglikni ifodalasa-da, ammo ularning o'zini o'zi hurmatlashi sog'lom tengdoshlariga qaraganda ancha past ko'rsatkichli motiv darajasini namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davletshin M. G. va boshqalar "Yosh davrlar va va pedagogik psixologiya" T.TDPU. 2009. 2. Кон И. С. Психология ранней юности. - М., 1989.
2. Z.T.Nishanova va boshq. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : darslik / — Toshkent: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. — 600 b.
2. Z.T.Nishanova, N.G'.Kamblova, N.I.Xalilova, D.U.Abdullayeva Taraqqiyot psixologiyasi va differensial psixologiya /darslik/. - Toshkent: «Inuovatsiya-Ziyo», 2020, 418 bet.
3. Z.T.Nishanova, Sh.A.Dusmoxamedova, v.b. "Yosh davrlari va va pedagogik psixologiya".- T. Fan va texnologiyalar nashriyotining bosmoxonasi. 2013.-344 b.